

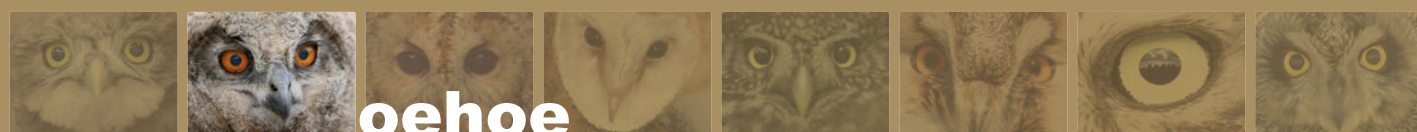

Foto: Gejo Wassink

Inventarisatieperikelen en aantalsontwikkeling van de oehoe in Nederland

Door: Gejo Wassink

Na de vestiging van de oehoe in Limburg in 1997 heeft het tot 2004 geduurd voordat de soort een serieuze toename liet zien in ons land. Tot en met 2014 was er sprake van een gestage toename. De laatste jaren nemen de aantallen weer iets af. Betekent dit dat de oehoe het wel heeft gezien in ons relatief vlakke landje? Gaat deze soort ons land weer verlaten net zoals in het verleden bijvoorbeeld de kramsvogel dat heeft gedaan? Of is er iets anders aan de hand? Hoe groot is eigenlijk de kans om een oehoeterritorium te vinden? Vragen waar we in dit artikel een antwoord op proberen te geven.

oehoe

In Nederland, maar ook in de aangrenzende Duitse onderzoeksgebieden, zijn uitsluitend locaties onderzocht, waarvan wij dachten dat ze geschikt waren als broedgebied voor oehoes. Dat waren gebieden waar lokaal sprake was van hoogteverschillen in het landschap. In de praktijk kwam het er op neer dat alle steengroeves werden bezocht. Daarnaast betrof het ook de weinige droge zandgroeves die met name in Limburg te vinden zijn.

Echt doelbewust zoeken naar oehoes gebeurde in de beginjaren uitsluitend in Limburg. Toen in 2002 bij toeval een broedpaar werd ontdekt in Gelderland is er ook op andere plaatsen gezocht, maar dan nog mondjesmaat en met name in de provincies Gelderland en Overijssel. Omdat steengroeves buiten Limburg en nabij Winterswijk in Nederland verder niet voorkomen, werden de pijlen gericht op voormalige vuilstortplaatsen, heuvelruggen en later ook op natte zandwiningen met opslag van zand. Kortom, uitsluitend gebieden met lokale hoogteverschillen, veelal in de vorm van zandheuvels.

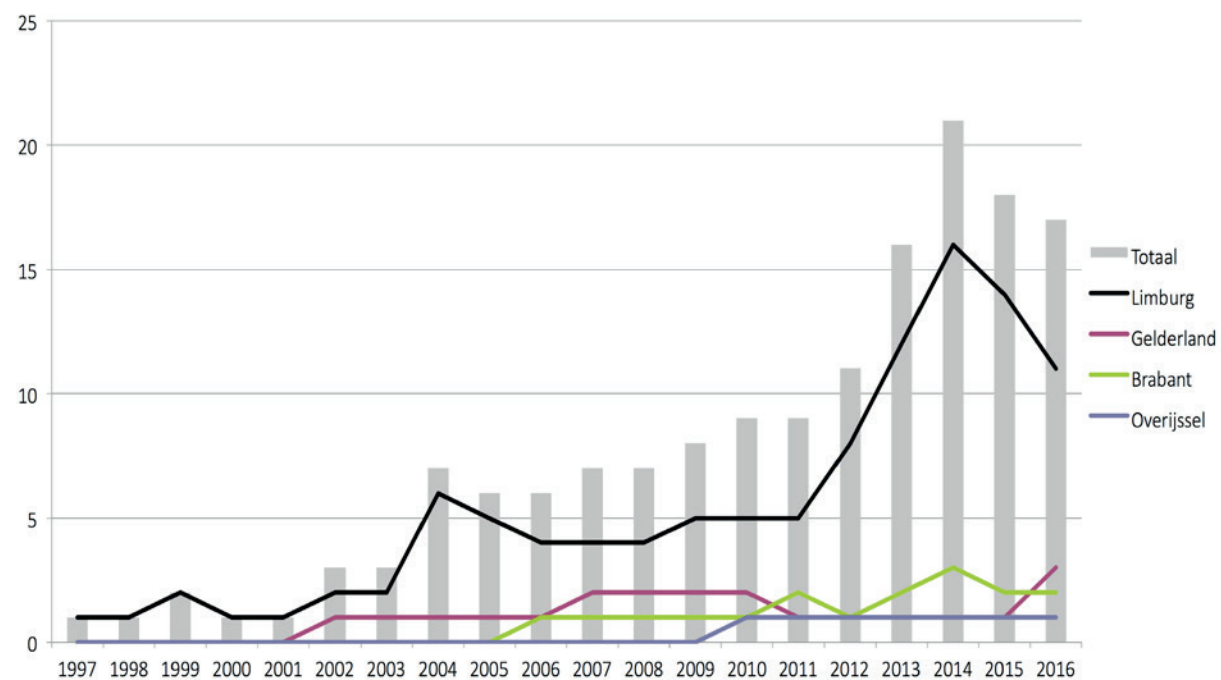
Oehoeterritoria beter in beeld

In 2014 werd een extra zoekinspanning geleverd. ARK Natuurontwikkeling heeft toen opdracht gegeven aan enkele ecologische adviesbureaus om de hele Provincie Limburg professioneel uit te kammen om de oehoestand zo goed mogelijk in beeld te brengen (Van Lierop et al. 2015). Voor het vaststellen van een territorium werd de volgende onderzoeksmethode aanbevolen:

- Op het oog geschikte locaties overdag afzoeken op prooirestanten en braakballen;
- Vanaf een kwartier voor zonsondergang tot 3 kwartier daarna (of langer) luisteren naar eventueel roepende dieren;
- Gedurende het luisteren geen geluidnabootsing gebruiken;
- Pas vlak voor het beëindigen van de luistersessie uitproberen van geluidnabootsing;
- Luisteren kan ook van 60 minuten voor zonsopkomst tot een kwartier daarna;
- Na minimaal 10 dagen een herhalingsbezoek uitvoeren met luistersessie;
- De roepwaarnemingen moeten zijn gedaan in de periode januari-april. Het zoeken naar prooiresten kan doorgaan t/m september;
- Concentraties van verse plukresten en paarwaarnemingen in potentieel broedbiotoop tellen mee als territoriumindicerende waarneming. Sommige oehoes roepen namelijk zeer spaarzaam en/of erg kort en dan kunnen prooiresten toch nog een territorium aan het licht brengen;
- Een roepend mannetje geldt als territoriumindicerende waarneming, ook wanneer er nooit met zekerheid een vrouwtje is vastgesteld.
- Een territorium is vastgesteld bij een minimum van twee territoriumindicerende waarnemingen, met een tussenperiode van minimaal 10 dagen.
- Broedparen, waarvan één van de partners een ontsnapt exemplaar was, zijn als territorium meegerekend.

Foto: Gejo Wassink.

Figuur 1. Aantalsverloop van het aantal territoria van de oehoe in Nederland.

Resultaten

Ontwikkeling in Limburg

In de periode 1997-2004 werden er in Limburg jaarlijks slechts 1 of 2 territoria vastgesteld. Het territorium in de ENCI-groeve was gedurende alle jaren bezet. Pas in 2004 leek er schot in de zaak te komen en vonden Limburgse waarnemers in totaal 6 bezette territoria. Maar daarna bleef de stand in Limburg 7 jaren achter elkaar min of meer gelijk en werden jaarlijks slechts 4 of 5 bezette territoria gevonden.

Pas in 2012 werd weer een sprong voorwaarts gemaakt. Deze trend zette zich door in 2013 en 2014. In 2014 werden in Limburg maar liefst 16 oehoeterritoria vastgesteld. Opgemerkt dient te worden dat in dit jaar een extra zoekinspanning werd geleverd in opdracht van ARK natuurontwikkeling. Na dit topjaar daalde het aantal Limburgse territoria naar 11 in 2016.

Ontwikkeling in de rest van Nederland Gelderland

In 2002 werd er tijdens roofvogelinventarisaties een oehoebroedsel ontdekt in de Achterhoek.

Tot en met 2010 bleef dit territorium bezet. Tot twee keer toe stierf hier het mannetje. Na de tweede keer verdween ook het vrouwtje. Sindsdien worden er af en toe oehoeaarnemingen gedaan in de wijde omtrek, maar een territorium kon nooit meer worden vastgesteld. In 2007 verscheen in de tussentijd een tweede oehoeterritorium in de steengroeve van Winterswijk. Een gebied waar we de uilen al veel eerder hadden verwacht. Momenteel is dit territorium nog steeds bezet, ook nadat verschillende keren een dood mannetje werd aangetroffen. Van 2007 t/m 2010 werd in beide territoria in de Achterhoek gebroed.

In 2016 werden er per toeval 2 oehoebroedsels ontdekt op de Veluwe. Eén van deze broedparen had een rotspartij in Burgers' Zoo in Arnhem als broedplaats uitgekozen. Het andere paar broedde elders op de Veluwe bovenaan een hellinkje; een grondbroedsel.

Op een rotspartijtje in Burgers' Zoo hebben in 2016 wilde oehoes gebroed. Foto's: Gejo Wassink.

Overijssel

In Overijssel verscheen in 2010 een broedpaar op een industrieterrein. Om de oehoes een rustige broedplaats te bieden is daar toen een nestkist opgehangen. In de jaren hierna werd er steeds in deze kist gebroed. Tot nu toe bleef het in Overijssel bij de ontdekking van dit ene oehoepaar.

Noord-Brabant

De derde provincie waar zich oehoes hebben gevestigd is Noord-Brabant.

In de afgelopen 10 jaren zijn op 5 verschillende locaties territoria vastgesteld. Deze waren echter in geen enkel jaar allemaal tegelijkertijd bezet. Wat afstand betreft gaan we er van uit dat het niet om verschuivingen van vogels tussen territoria gaat.

Locatie 1: In 2006 werd voortdurend een roepende oehoe gehoord en gezien in dezelfde omgeving bij Eindhoven. Het kan een ontsnapt dier zijn geweest, maar dat bewijs is nooit geleverd. Tot en met 2011 werd er op basis van deze waarnemingen een territorium genoteerd bij Eindhoven. Daarna werden er geen territorium indicerende waarnemingen meer gedaan.

Locatie 2: In 2011 werd er in het Safaripark Beekse Bergen een vrij levend oehoepaar waargenomen. Er werd niet gebroed, maar de dieren waren het hele jaar aanwezig. In de periode 2012 t/m 2016 vlogen hier jaarlijks jongen uit. Omdat de dieren door bezoekers veel gefotografeerd werden, is ontdekt dat het mannetje een ontsnapte valkeniersvogel was met zichtbare leertjes aan een poot. Toen dit mannetje stierf was er het jaar daarop onmiddellijk een nieuw mannetje. Maar ook deze had leertjes aan de poten. Het eerste bewijs dat ontsnapte vogels zich hebben gemengd in de wilde oehoepopulatie.

Locatie 3: In 2013 werd er in de oostelijke helft van de provincie een jonge oehoe gevonden zonder dat de broedlocatie bekend werd. In 2014 werd het nest gevonden op een gebouw dat niet meer in gebruik was. Er werden dat jaar maar liefst 4 jongen groot gebracht. In 2015 was deze locatie even plotseling weer verlaten. Foto's toonden aan dat ook hier één van de ouders een ontsnapte vogel was.

Locatie 4: In 2014 werd in maart herhaaldelijk een roepende oehoe gehoord en gezien bij een zandwinplas. Op 10 november werden hier kleine oehoeveertjes gevonden die afgebeten waren door een roofdier. Het is onduidelijk wat hier is gebeurd, maar in de jaren hierna werd er niets meer gehoord of gevonden.

Locatie 5: In een bosgebied werd in 2015 een jonge uil op de grond gevonden. Toen men het jong wilden ringen als ransuil, bleek de ring bij lange na niet te passen. Het uilenjong was wel erg groot, waardoor er contact werd gezocht met de oehoewerkgroep. Het betrof inderdaad een jonge oehoe die kennelijk met delen van het roofvogelnest waar in gebroed werd naar beneden was gevallen. In 2016 was hier een paartje oehoes aanwezig zonder dat broeden bewezen kon worden.

Discussie

Zonder uitleg bij figuur 1 zou men kunnen denken dat het aantal oehoeterritoria in ons land af neemt. Maar bij de bespreking van de resultaten schemert al wel een beetje door dat er inventarisatieperikelen zijn die een grote rol kunnen spelen.

Ten eerste is het onmogelijk om geheel Nederland vlakdekkend te inventariseren. Verder werd tot nu toe steeds alleen gezocht op locaties die wij zelf geschikt vonden. Het ging uitsluitend om plekken met lokale hoogteverschillen als groeves, hellingbossen, rivierduinen en andere hoogteverschillen langs de Maas en voormalige vuilnisbelten.

Toeval troef

In 2016 doken echter twee oehoeparen op buiten gebieden die wij als geschikt hadden gemarkeerd. Op de Veluwe werden toen door schapen 2 jonge oehoes op een hellinkje gevonden. Toen de schapen en honden er namelijk bij stonden te snuffelen, ging de herderin eens kijken wat haar dames daar voor interessants zagen. Op die manier werd dit oehoeterritorium dus per toeval gevonden. Het tweede territorium werd eveneens per toeval ontdekt. Nota bene in de dierentuin Burgers' Zoo. Niemand had daar ooit iets gemerkt van de aanwezigheid van oehoes. Totdat de tuinmannen

In Overijssel broeden de oehoes in deze nestkist. De kist is geplaatst om de uilen weg te houden uit het aangrenzende industriegebied.
Foto: Mark Zekhuis.

gingen snoeien bij een kunstmatig aangelegd rotspartijtje. Vier grote ogen starden de tuinmannen aan vanaf een richeltje op die rotsjes. Twee jonge oehoes dus. De adulte vogels zijn echter nooit gezien of gehoord.

Ook in Noord-Brabant was het toeval troef! In Safaripark Beekse Bergen vonden dierenverzorgers twee jonge oehoes op de grond in totaal vlak terrein. Het ging om een bosje grove dennen in het gebied waar de Witlipherten liepen. De ondergroei was totaal weggevreten en dus ging het om een erg kaal

stuk bos. Op het oog totaal niets dat ons deed denken aan de traditionele oehoebiotopen in Duitsland en Limburg. In de bespreking werd al vermeld dat één van de oudervogels een ontsnapt mannetje was.

Een ander oehoeterritorium werd eveneens per toeval ontdekt bij een verlaten gebouw. Ook hier was nergens sprake van lokale hoogteverschillen, of we moeten het gebouw als kunstmatige rots aanmerken. In ieder geval alweer een locatie waar we nooit oehoes zouden verwachten. Ook hier was één van de oudervogels een ontsnapt dier.

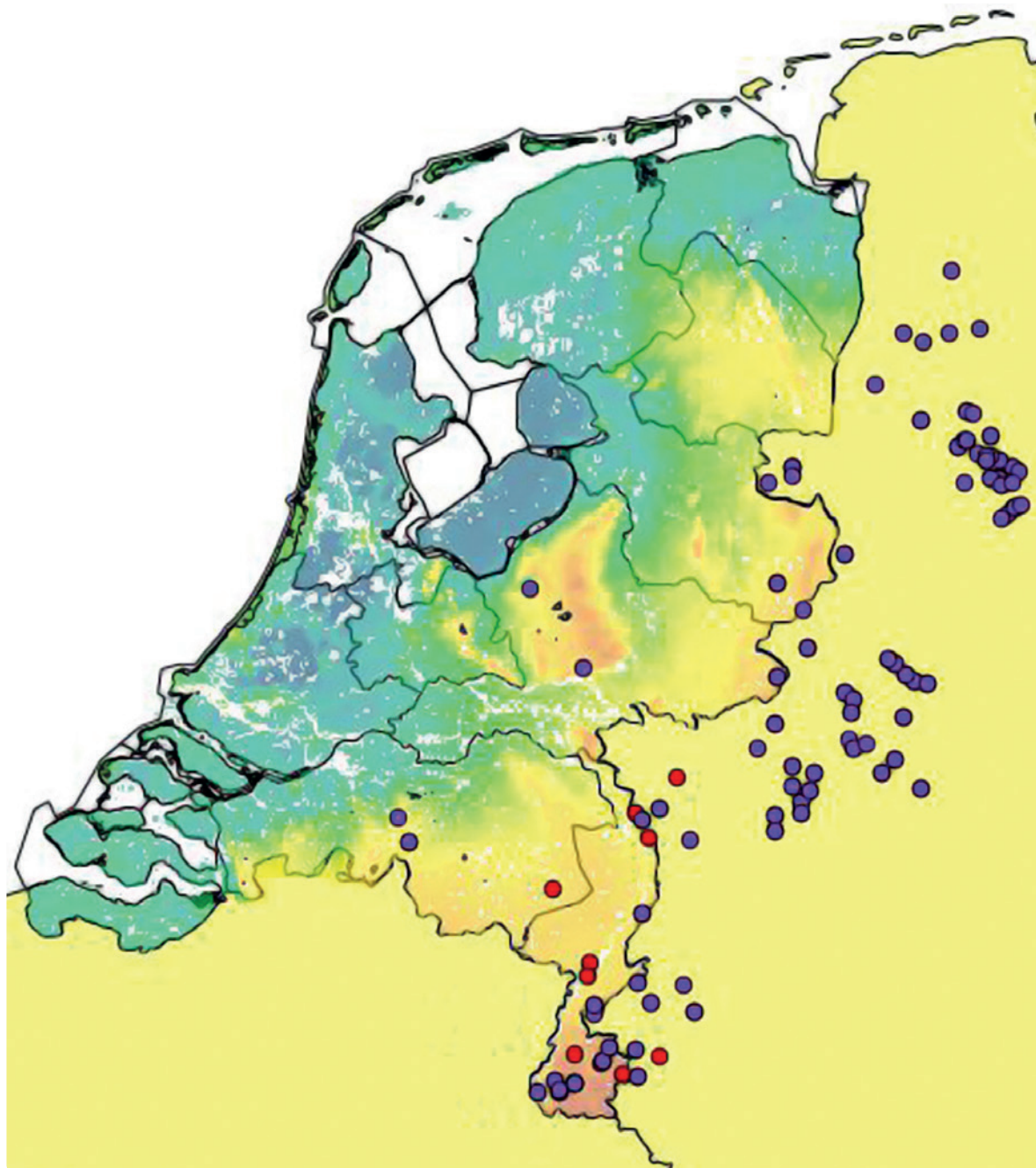
Jonge oehoes op de Veluwe bij toeval gevonden door schapen. Foto: Gejo Wassink.

Jonge oehoe op een verlaten gebouw in Noord-Brabant. Foto: Rinus Manders.

Een ander vreemd territorium was enkele jaren gevestigd in de randzone van Eindhoven. De indruk was dat het hier eveneens om een ontsnapt dier ging, maar dat kon niet bewezen worden. Volgens de geldende regels was hier sprake van een territorium omdat het ging om een roepende vogel met een tussenliggende periode van minimaal 10 dagen.

Het is in ieder geval bewezen dat ontsnapte oehoes zich inmiddels hebben gemengd in de wilde populatie, een bedenkelijke ontwikkeling waarvan de mogelijke risico's echter niet precies bekend zijn. Dit verklaart mogelijk waarom sommige broedparen op dergelijke vreemde plekken gaan broeden.

Figuur 2. Verspreiding van de oehoe in 2016 (paars) + territoria die in 2014 wel (rood), maar in 2016 niet bezet waren.

Extra zoekinspanning in 2014

In Limburg is het aantal bezette oehoeterterritoria na 2014 afgenomen (figuur 1). Bij de bespreking van de methode werd echter al vermeld dat er in 2014 een extra zoekinspanning werd geleverd in opdracht van ARK natuurontwikkeling als gevolg waarvan meer territoria konden worden vastgesteld. In de jaren daarna was de zoekinspanning lager en viel dus te verwachten dat er minder territoria zouden worden gevonden. Bovendien werden er in 2014 enkele territoria op vreemde plekken ontdekt. Daarnaast kon dankzij het lopende zenderonderzoek de mogelijke eindbestemming van een gezenderde uil worden vastgesteld bij een elektriciteitscentrale aan de Maas in Midden-Limburg. Later vond men daar een dode oehoe zonder zender. Kennelijk was hier dus een paartje aanwezig geweest. De jaren daarna konden we hier niets meer vaststellen.

Dankzij de extra onderzoeksinspanning werd in 2014 nog een tweede territorium in Midden-Limburg vastgesteld aan de rand van een klein dorp. Een roepend mannetje werd ook gezien; en er werden veel plukresten gevonden. Bewijs voor een ontsnapt dier hadden we niet. Zo ging deze locatie als territorium de boeken in. Na 2014 werd ook in dit gebied niets meer aangetroffen. Beide locaties werden toen echter minder intensief bezocht, omdat de extra zoekinspanning alleen in 2014 werd gefinancierd.

Op deze manier kunnen we nog wel enkele territoria bespreken, maar de strekking is na het bovenstaande waarschijnlijk al duidelijk: de inventarisatie-intensiviteit was niet altijd gelijk en oehoes vestigden zich ook buiten de gebieden waar gezocht werd. Mede door inmenging van ontsnapte dieren kunnen oehoes opduiken in gebieden, waar waarnemers nooit op zoek gaan naar de oehoe.

Dat eerder aanwezige territoria niet terug werden gevonden wil niet zeggen dat de uilen daar in werkelijkheid zijn verdwenen. In Duitsland hadden we meerdere keren de indruk dat oehoes hun nestplek binnen een territorium ruim een kilometer verderop hadden uitgekozen. Het kostte erg veel tijd en energie om deze locaties te vinden. Met de huidige inspanningen zullen dergelijke verschuivingen moeilijk kunnen worden getraceerd, of het moet zijn... per toeval.

Overigens hebben we nergens bewijzen dat op de oorspronkelijke locaties verdwenen oehoes zich elders binnen hun territorium hadden gevestigd. Wel kwam het voor dat uilen plotseling waren verdwenen van een bekende plek, terwijl tegelijkertijd een nieuw nest werd gevonden een slordige kilometer verderop. Theoretisch kan het natuurlijk zo zijn dat een broedpaar geheel is verdwenen en dat er zich toevallig een geheel nieuw paar heeft gevestigd op een kilometer afstand. Maar soms vonden we op de nieuwe locatie in latere jaren niets meer en zaten er weer oehoes op de oude plek. Dat kan er op duiden dat de vogels binnen het territorium van broedplek gewisseld hebben.

Inventarisatieperikelen

Naast het feit dat alleen door ons geschikt geachte gebieden onderzocht werden speelt er nog een probleem. De oehoe is vaak moeilijker vast te stellen dan menigeen denkt.

Een onderzoek aan een Achterhoekse oehoepaar leerde dat het mannetje vaak al een kwartier voor zonsondergang begon te roepen. Gedurende de tweede helft van februari was de roepintensiteit het hoogst (Wassink 2015). In die periode gaat de zon rond 17.50 uur onder. Voor het inventariseren moet men dan om 17.30 uur aanwezig zijn. Zeg maar tegen de tijd dat de meeste veldwaarnemers hun avondmaaltijd nuttigen en daarna pas op "uilenjacht" gaan. Het Achterhoekse mannetje riep vaak zo'n 10 keer en daarna was het vaak een half uur of langer stil. Wie dus pas na zonsondergang een potentiële oehoelocatie gaat bezoeken en daar een half uur luistert, loopt grote kans een roepende uil te missen.

Ook in de literatuur wordt vermeld dat oehoes zelfs al een uur voor zonsondergang kunnen roepen (Delgado & Penteriani 2006). Als interval tussen 2 roepsessies wordt een gemiddelde van 20 minuten genoemd, maar soms zijn er ook perioden waarin het ruim 5 uur lang stil is. De auteurs melden ook dat er vlak voor zonsopkomst een verhoogde roepactiviteit werd geconstateerd.

Experimenten met geluidnabootsing leverden wisselende resultaten op. Veel oehoes reageren niet vocaal, sommige wel. Kortom... een luistersessie waarbij niets gehoord wordt zegt nog niet veel. Je zult regelmatig naar een potentieel geschikt gebied terug moeten.

Conclusie

Het vaststellen van oehoes is vaak moeilijker dan gedacht. Wanneer uilenonderzoekers pas in de schemering op pad gaan zijn veel oehoemannetjes al gestopt met roepen, en vaak al op jacht. Ook moet langere tijd op 1 punt geluisterd worden (liefst een uur lang). Om dit jaren achter elkaar vol te houden moet een onderzoeker buitensporig veel geduld hebben. Vaak ebt de aandacht voor een gebied weg wanneer er een paar jaar tevergeefs geluisterd is.

Verder maakt dit artikel duidelijk dat er zich de laatste jaren juist buiten potentieel geschikt geachte gebieden oehoes hebben gevestigd (mogelijk mede door inmenging van ontsnapte dieren). Er worden buiten Limburg meer territoria per toeval ontdekt dan door gerichte zoekacties.

Ook kunnen de uilen zich mogelijk binnen een territorium tot enkele kilometers verplaatsen, maar dit fenomeen heeft nog wel nadere studie. Omdat juist de afgelopen jaren op verschillende

plekken buiten Limburg nieuwe territoria zijn bezet, nemen we aan dat de oehoe in werkelijkheid eerder is toe- dan afgenomen, en dat de in figuur 1 weergegeven afname vooral is veroorzaakt door inventarisatieperikelen. Ook is denkbaar dat enkele oehoes over de grens in Duitsland zijn gaan broeden, waar de waarnemers ze niet hebben herontdekt.

Dat er desondanks in Limburg enkele territoria geheel zijn verdwenen behoort zeker wel tot de mogelijkheden. Muizenfluctuaties en gifstoffen in het milieu bijvoorbeeld zouden hierbij een rol kunnen spelen.

Tot slot noemen we het feit dat ontsnapte oehoes zich in de wilde populatie hebben gemanoeuvreed. In hoeverre dit eventuele negatieve gevolgen voor de wilde populatie heeft is nog onduidelijk. Wel is het opvallend dat in beide bekende broedgevallen met een ontsnapte partner gebroed werd op atypische plekken (op de bodem in vlak bosgebied en op een verlaten gebouw).

Het ringen in Burgers' Zoo had veel belangstelling van het personeel. Foto: Koninklijke Burgers' Zoo.

Gejo Wassink (links) en Joost van Bruggen (rechts) met de jonge oehoes in Burgers' Zoo in 2016. Foto: Koninklijke Burgers' Zoo.

Dankwoord

Veel mensen hebben hun steentje bijgedragen aan de inventarisaties. We noemen: Fokko Bilijam, Bernd-Jan Bultink, Huub Don, Anita van Dooren, Christiane Geidel, Hans Hasper, Christien Hermsen, Jan Hovenkamp, René Janssen, Lutie de Jong, Robert Ketelaar, Mirte Kruit, Hans van de Laar, Gerrit Lenting, Scipio van Lierop, Frans van Loo, Erwin van Maanen, Rinus Manders, Gerard Oonk, Frank Peters, Wil Quaedackers, Stef van Rijn, Roelof Speelman, Richard Speelman, Gert-Jan Spenkelink, John Vereyken, Paul Voskamp, Jacob van der Weele en Mark Zekhuis.

Voor het werk in Duitsland is samenwerking gezocht met Friedhelm Bahlo, Rolf Behlert,

Walter Hingmann, Ursul Holtschneider, Gisbert Lütke, Franz Rolf, Andreas Schuering en Hans ter Wort.

Literatuur

- Delgado M.M. & Penteriani V. 2006. Vocal behaviour and neighbour spatial arrangement during vocal displays in eagle owls (*Bubo bubo*). Journal of Zoology. Print ISSN 0952-8369.
- Van Lierop S., Janssen R. & Floor L. 2015. Provinciebrede kartering van oehoes in Limburg. Uilen 6: 64-73.
- Wassink G.J. 2015. Roepactiviteit van de Achterhoek-oehoes. Oehoenieuws nr. 4 2015.